

*A hely, amit Annie Ernaux elfoglal**

Az Ernaux-pozitúra

Ez a tanulmány arra tesz kísérletet, hogy Annie Ernaux huszonnégy könyvet számláló életművét elhelyezze a kortárs francia irodalom palettáján, hogy bejárja azt a helyet, ahol ez a gazdag és immár kanonizált, *La place (Árulás)* című könyvéért 1984-ben Renaudot-díjjal elismert, *Les années (Évek)* című, legjelentősebbnek bizonyult regényéért 2008-tól kezdve többször kitüntetett életmű berendezkedik, és amit minden joggal elfoglal. Számol azzal a megértési imperatívusszal, amit minden szentesítő és legitimáló gesztus megkövetel, különösen az olyan neves nemzetközi elismerés, mint az irodalmi Nobel-díj, amit 2022-ben Annie Ernaux-nak adományozott a Svéd Királyi Akadémia.

A 82 éves Ernaux az egyik legidősebb díjazott. A francia irodalmi Nobel-díjasok sorában ő a tizenhatodik, az irodalmi Nobel történetének tizenhét női díjazottja közül az első francia. Honfitársai közül legutóbb Jean-Marie Gustave Le Clézio (2008) és Patrick Modiano (2014) részesült az elismerésben. Nem célom, hogy Ernaux kapcsán az irodalmi díjak és kifejezetten a Nobel értékszerkezetét megvizsgáljam, hogy mérlegeljem, mennyire inflálódott ez a díj az évek során, például Bob Dylan váratlan díjazásával 2016-ban. Ezzel ugyanis akarva-akaratlanul csatlakoznék ahhoz a nyilvánvaló politikai érzelmektől fűtött konceptuális (hit)vitához, amely az író kitüntetése nyomán kialakult a francia sajtóban. Mert Ernaux díjazása alaposan megosztotta a francia közvéleményt. „Ha nem Rushdie, akkor miért nem Houellebecq?”¹ A 2016-os Nobel-fiaskót egyébként Ernaux sem hagyta szó nélkül: „Azt hiszem – írta 2016. október 15-i *Le Monde* hasábjain –, a Nobel-zsúri Bob Dylannal fiatalnak akart látszani. S ahogy elnézem, ez sikerült is neki. De nem csak az intézményi szokások áthágásáról van szó; szerintem fordulópont ez a díjazás, annak kifejeződése, hogy ami tisztán csak irodalmi, szertefoszlik.”

Éleslátó megállapítás. Nagy kár, hogy e nyilatkozatot az Ernaux díjazását követő virulens és fanyalgó kritikák, melyek mélenchonista, propalesztin, neofeminista woke Ernaux-ról beszélnek, a köldöknézés, a trivialisitás és az

* A mostani megjelenés előzménye a szerzőtől a Magyar Tudomány folyóirat 2023/03. számában megjelent cikk.

¹ Az akadémikus Alain Finkielkraut beszélget Ernaux Nobel-díjáról a *France Culture* „Répliques” című 2022. november 26-i adásában az író és kritikus Pierre Assouline és a *Le Monde* irodalmi kritikusa, Raphaëlle Leyris társaságában. <https://www.radiofrance.fr/franceculture/podcasts/repliques/l-oeuvre-d-annie-ernaux-7794237>

obszcenitás Nobel-díjasáról² pusztán a Nobel-díj és vele a mostani kitüntetett kétes értéke igazolásaként olvassák. S noha lehetnek fenntartásaink Annie Ernaux politikai „érettsége” tekintetében, maga a „jelenség” – az, amit Pierre Bourdieu és Jérôme Meizoz³ nyomán szerzői pozitívának nevez az irodalomtudomány – irodalmi fontossága megkérdőjelezhetetlen. Jelenléte a nyilvánosság terében, mindaz, amit mond, ahogyan ír, ahogyan cselekszik, koherens egységbe, pozitívába rendeződik. Még akkor is, ha az abortuszt legalizáló 1975-ös Veil-törvény előtt írt abortusz-regényétől kezdve (*Les armoires vides* [Üres szekrények], 1974) az uralkodó irodalommal szemben pozicionálja magát, s ha a politikai jobboldal és irodalmi szószólói e pozitúra kapcsán Sartre politikai vakságát és rossz ízlését hozzák szóba.⁴

Amit pedig a Dylan-fricska éles szemmel az irodalom kortárs állapotáról rögzít, nem más, mint az az irodalom létmódját érintő paradigmatisztikus változás, amelynek Ernaux, könyvei és nyilvános jelenléte révén, cselekvő részese, s amely a '80-as évektől kezdődően mára alapvetően átrendezte az irodalom relációs terét. E változás mély árkot húzott a hagyományos irodalom-fogalom és annak értékei mentén az irodalom autonómiáját védő poétikai szemlélet, illetve az irodalom esszencializmusától, önmagáért valóságától elforduló, a valósággal cselekvő viszonyt fenntartó, tranzitív, „etikai-esztétikai” megközelítés között.⁵ Ernaux ebben az átmenetben, ebben a paradigmaváltásban kitüntetett szerepet tölt be.⁶

Alakulástörténet

Ernaux-t pályája alakulástörténetén keresztül érdemes vizsgálnunk, mert így válnak láthatókká azok a törés- és szakadásvonalak, amelyek e fent vázolt paradigmaváltást előre jelzik. S mert az életút felé visszatekintve megérthető, miért is az a harcok kiállás, amellyel a majd' negyven évvel ezelőtti *Apostrophes* 1984. április 6-i adásának nézői szembesültek frusztráló élességgel. A nagy népszerűségnek örvendő ízlésformáló irodalmi show-t az ikonikus Bernard Pivot vezette 1975-től tizenöt éven át, adása a frissen megjelent irodalmi művek legitimizáló intézményévé emelkedett. A *La Place* (1983) megjelenése apropó-

² Laurent Dandrieu: *Annie Ernaux, le Nobel du nombril*, Valeurs actuelles, 2022. október 13. <https://www.valeursactuelles.com/culture/annie-ernaux-le-nobel-du-nombril>

³ Jérôme Meizoz: *Postures littéraires. Mises en scènes modernes de l'auteur*. Éditions Slatkine, Genève, 2007.

⁴ Pierre Assouline: *Annie Ernaux: une Nobel politiquement naïve et absolue*, L'Express, 2022. október 20. https://www.lexpress.fr/culture/annie-ernaux-une-nobel-politiquement-naive-et-absolue_2181776.html

⁵ Ld. Alexandre Gefen: *Réparer le monde. La littérature française face au XXIe siècle*. Éditions Corti, Paris, 2017 ; Alexandre Gefen : *L'Idée de littérature. De l'art pour l'art aux écritures d'intervention*. Éditions Corti, Paris, 2021.

⁶ Gilles Deleuze Claire Parnet-val közös *Párbeszéd* című könyve távlatos betekintést nyújt e paradigmaváltásba, segít a maga helyén kezelni Dylan Nobel-díját és az Ernaux által kialakított pozitívát is.

ján meghívott Ernaux, aki akkora már az írás révén átkerült „a világnak arra a felére, melynek szemében a másik csak díszlet”,⁷ Pivot aktuális műsorának egyedüli női résztvevője. A másik térfélen három, esztétikai értékeiket tekintve konzervatív férfi. Kérdéseik és ítéleteik keresztüztüében Ernaux egy olyan irodalmi ideál védelmére kel, amely nem él, vagy ha úgy tetszik, nem él vissza a regény műfajára jellemző szép nyelvvvel. Ernaux-ra e régi műsört látva akár a nyelvi fordulat, a francia „új regényre” jellemző gyanakvás és vele a nyelvbe vetett hit megrendülésének megtestesítőjeként is nézhetnénk. Ám az ő lázadása korántsem absztrakt, nagyon is társadalmi töltetű, nagyon is elkötelezett. A férfiak oldaláról elszenvedett, látszólag esztétikai (de mai szemmel gendernek ható) kioktatás mögött az a valódi megértéstől abszolút távolra vezető, kimondatlan és vélhetően kimondhatatlan kérdés feszül, ami hozzávetőlegesen így hangozhatna: „ha már itt van [mármint az *Apostrophes* adásában], miért nem elég, hogy befogadjuk [mármint az Irodalomba]?”

Az irodalom szerepének radikális másként-értelmezése, mely frusztrálta Pivot műsorának a tradicionális irodalmi kánon jegyében nevelkedett férfikritikusait, ott vibrál az önmagát „belső bevándorlóként”, „osztályátlépőként”, „árulóként” definiáló Ernaux valamennyi írásában, melyek határokat feszegetnek, és rendre kibillentik az irodalmi és társadalmi megszólalás kizárólagosnak vélt formáit és kódjait (műfaj, stílus, nyelv), szokásrendszerét, értékeit és előjogait. Az életút alakulástörténetére figyelve egyféle, a Nobelbizottság által mindig preferált humanista ethosz bontakozik ki. Az indoklás szerint Ernaux-nak a „bátorságért és sebészi pontosságért” ítélik oda a díjat, amellyel „a személyes emlékezet gyökereit, elidegenedéseit és kollektív kötöttségeit” tárja fel olyan érzékeny témákon keresztül, mint a „társadalmi osztály, a szegény, a féltékenységek, az önismerethiány”.

Szegény és filiació

Annie Ernaux iskolázatlan, szegény vidéki közegeből származik, nagyszülei és szülei révén leszármazottja azoknak a nincstelen béreseknél és cselédeknek, akik számára a második világháború előtti Franciaországban nem lehetséges műveltté válás és társadalmi felemelkedés, de iskola sem jár tizenkét éves kor után. E korszak társadalmi valóságába enged betekintést az apa életét a halála felől leíró, az írói pálya fordulatát hozó „apa-könyv”, az *Árulás*, mely egyben pontos és érzelemmentes kórkép arról a társadalmi determinációról, amely az egész életművet mozgatja. A saját szülei nyomorúságánál valamivel többre vágó, a háború után gyári munkásként elhelyezkedő szülők a normandiai kisvárosba, Yvetot-ba költöznek, hitelre külvárosi vegyesbolt-italmérését nyitnak, lányukat katolikus magániskolába íratják. A gyermekkor és az iskolai tanul-

⁷ Annie Ernaux: *Árulás* [La place, Paris: Gallimard, 1983], *Egy asszony* [Une femme, Paris: Gallimard, 1988], ford. Szávai János. Széphalom Könyvműhely, Budapest, 1997, 74.

mányok egyik legkorábbi és legfájdalmasabb tapasztalata az osztályelhagyás szégyene, vagy, ahogy az apa-könyv Genet-mottója mondja: az árulás és annak kompenzációja – „az írás az áruló utolsó mentsvára”.⁸ Innen a magyar kiadás címe az eredeti *La Place* [A hely] ellenében elég szerencsétlen változtatás, mert az apai szimbolikus számára a *helynél*, amely az övé, nincs fontosabb: „Rettegés, hogy *nincs a helyén, hogy megszégyeníthetik*”.⁹

A szégyenérzet a vidéki proliság összes karakterisztikumát magán viseli: hibás tájnyelv, rossz ízlés, kisszerű életstílus, nyelvi közhelyekben kifejezett világtérítés, kulturálatlanság, udvariatlanság. „Nem tudtunk egymással más-képp beszélni, csak szemrehányóan. [...] A szülők és gyerekek közti udvari-asság sokáig érthetetlen maradt számomra”.¹⁰ Szégyen a társadalmi osztály-váltás miatt, majd szégyenérzet és büntudat amiatt, hogy szégyelli szüleit, noha ragyogó képességei és a kimagasló iskolai eredmények sokáig kompenzálják a társadalmi különbséget, amely ott tátong a középosztálybeli lányok és közte, majd egyre inkább apa és lánya között: „nem volt mit mondanunk egymásnak”.¹¹ A társadalmi eltolódás, a hosszú századok során interiorizált és végzettszerűen megélt szimbolikus erőszak egyre többször kontrollálhatatlan dührohamot vált ki az apából. Az sem véletlen, hogy ez a fojtogató tehetetlenség és „elidegenedés”¹² szégyenletes drámához vezet, amelyről a szemtanú csak negyvenöt év elteltével képes számot vetni *La Honte* [Szégyen, 1997] című önéletrajzi írásában. „Egy júniusi vasárnap kora délután apám meg akarta ölni anyámat” (*La Honte*, 13). Apja halála ébreszti rá arra, amit a már idézett Genet-mottó világosan kifejez: az írás az egyedüli módja annak, hogy a „megalázott emlékezet”¹³ mint „apai kultúra” felmutatható legyen. Az apa-könyv a filiació könyve, amely nemcsak feldolgozza a szégyenben összekuszált szálakat, de újraköti, jóváteszi és megjavítja a kötődést, a leszármazást, azaz hangot és nyelvet ad annak, akinek (vagy aminek) nincs: „Beszélni, írni akartam apámról, életéről, a távolságról, mely serdülőkoromban közénk tolakodott. Osztálykülönbség, de olyanfajta, amelynek nincs neve...”¹⁴

Szociológiai látásmód

Nevet adni e büntudatformáló, nyomasztó érzésnek és annak, ami csak kellemetlen benyomás, s ami kétségkívül kitűnő táptalaj lehet minden köldök-néző (önéletrajzi) pszichológizálás számára, majd csak a hetvenes évektől kezdődően lehetséges számára, az etnológia, a kritikai szociológia és Bour-

⁸ Annie Ernaux: *Árulás*, 7.

⁹ Uo., 45.

¹⁰ Uo., 55.

¹¹ Uo., 64.

¹² Uo., 41.

¹³ Uo., 56.

¹⁴ Uo., 17.

dieu tanulmányozása után. Beszédes e tekintetben az *Árulás* eredeti munkacíme – *Adalékok egy családi etnológiához* –, amellyel érzékelhetően kivonja magát a regény derealizáló hatása alól. Mintha a kritikai szociológia „engedélyt” adna vagy felhatalmazást arra, hogy szakítson az első három könyvére jellemző regényformával és fikcióval, ahogy erről részletesen be is számol az *Árulás* egyik bekezdésében: „Aztán belekezdttem egy regénybe, melynek ő volt a főhőse. Undorérzés a közepe táján.” Majd így folytatja: „Egy ideje már tudom, a regény lehetetlen. Ha számot akar adni az ember egy olyan életről, amit a szükség határoz meg, nincs joga belőle művészetet csinálni, valami »izgalmasat« vagy »meghatót«. Összegyűjtöm apám szavait, mozdulatait, izlésvilágát, élete meghatározó eseményeit, az összes tárgyilagos jelét annak a létezésnek, amelynek én is részese voltam. Az emlékezet minden költőisége, minden diadalmaskodó irónia kizárva. Spontán fordulok ahhoz a lapos, szikár íráshoz, amit annak idején, a legfontosabb eseményekről beszámolva, szüleimnek írt leveleimben használtam.”¹⁵

A szociológiai módszerek radikalizálják Ernaux nyelvhez való viszonyát, ennek következménye az a „lapos”, „klinikai” pontosságú, tényszerű, „fehér” írásmód, amely a szociológiai felmérésekre és kérdőívekre jellemző tárgyilagossággal, adatszerűséggel és az érzelmi cinkosság hiányával jellemezhető (például kurzívval és idézőjelek között a szövegbe emeli a közeg jellemző nyelvi megnyilvánulásait). Érthető, miért mondják Ernaux-ról, hogy „Bourdieu regényben”. E fordulatnak, vagyis a társadalomtudományok felől bekövetkezett „intellektuális konverzióknak” köszönhető – a 2003-as interjúkötete tanúsága szerint¹⁶ – annak belátása, hogy a szociológia úgymond „defatalizálja a létezést”. E szociológiai és etnológiai nézőpont irodalmi és poétikai hozadékai a „lapos írás” és a faktuális elbeszélés mellett, az Ernaux-szövegekre jellemző társadalomtudományi áthallás, szociológiai intertextus, illetve annak a szerző által „transzperszonális ének” nevezett elbeszélői hangnak a kidolgozása,¹⁷ amely utólag finoman áthangolja az egyes szám első személyben írt korai regényeket is, hozzájárulva ezzel a kortárs francia irodalomban megjelenő emlékezetkultúra gazdagításához.

Ön-társadalmi-életírás

Az egyéni életút másik meghatározó szereplője, az anya, „az egyetlen nő, aki valaha is számított az életemben”.¹⁸ A büszke és erős nő számára fontos a

¹⁵ Uo., 17. A fordítást pontosítottam.

¹⁶ Annie Ernaux: *L'écriture comme un couteau. Entretien avec Frédéric-Yves Jeannet* [Késés írás. Beszélgetés Frédéric-Yves Jeannet-vel]. Stock, Paris, 2003.

¹⁷ Jérôme Meizoz: *Annie Ernaux: posture de l'auteure en sociologue*. In Thomas Hunkeler – Marc-Henry Soulet (dir.): *Annie Ernaux: se mettre en gage pour dire le monde*. MétisPresses, Genève, 2012, 29.

¹⁸ Annie Ernaux: *Árulás*, [Egy asszony], 98.

lánya előmenetele mint a társadalmi felemelkedés egyetlen lehetséges útja. Alakját, szintén a halála felől nézve, az *Egy asszony* (1988) című, a magyar kiadás hátoldalán önéletrajzi kisregénynek nevezett „anyakönyv” rögzíti, amely a szerzői szándékot tekintve „[...] nem életrajz, természetesen nem is regény, hanem talán valami átmenet az irodalom, a szociológia és a történetírás között”¹⁹, de amely „az irodalmon innen marad”, „irodalmi jellegű”,²⁰ hiszen igazsága kizárólag szavakkal hozzáférhető.

Ernaux anyjának köszönheti a könyvek és az olvasás iránti rajongását, valamint azt a női öntudatot (magától értetődő feminizmust), amely képes a társadalmi szerepek sztereotípiáin túllépni. Mivel a családi kereskedést egyedül az anya viszi, az apa lát el számtalan hagyományosan nőinek kikiáltott szerepet: főz, kertet művel – maga a kultúra szó is kizárólag ebben az értelemben, mint földművelés, kertművelés van jelen az apa szókincsében,²¹ illetve biciklijén ő hozza és viszi kisiskolás lányát a nővérekhez. „Kerékpáron vitt hazától az iskoláig: révész két part között, esőben, napsütésben”.²² E képekhez gyakran visszatér interjúiban és naplóiban. Ernaux tehát nem ül fel a hagyományos társadalmi szerepek mítoszára, sőt minden könyvével hozzájárul e sztereotípiák lerombolásához. Leginkább önéletrajzi jellegűnek mondott, ám a női sorsot transzgenerációs és kollektív távlatba helyező *La femme gelée* [Fagyos nő, 1981] című könyvében önmagát a család anyai-női ágán az erős és öntudatos nők közé írja. Miután „révbe ér” (azaz diplomát szerez és férjhez megy), e könyvében fellázad a házassággal keletkezett új, immár középosztálybeli, de nem kevésbé sztereotip női szerep ellen. Magánéletében is, merthogy épp e könyv megírása vetett véget Philippe Ernaux-val kötött házasságának.

Ahogy az apa-könyv, úgy az anya-könyv is a leszármazás, a filiációs könyve: „Úgy érzem, azért írok anyámról, hogy ezúttal én hozzam őt a világra”.²³ A francia irodalomtörténet-írás szerint a realista elbeszélést és a klasszikus önéletírást megtagadó „új regény” nyolcvanas évekbeli megújulása az emlékirodalom és filiációs elbeszélés felvirágzásának köszönhető.²⁴ Így kerül Ernaux e korszakban írt könyveivel Sarraute, Duras, Modiano, Le Clézio, Bergounioux és Michon mellé. Dominique Viart a filiációs elbeszélésben a másiktól szóló történetet amolyan szükséges „kitérőnek” tekinti, amelynek segítségével az elbeszélő én elhelyezi, beleírja magát a családi örökségbe, vagyis a filiációs elbeszélés végső soron az önéletírás sajátos for-

¹⁹ Uo, 162.

²⁰ Uo., 99–100.

²¹ Annie Ernaux: *Árulás*, 25.

²² Uo., 86.

²³ Annie Ernaux: *Árulás*, [*Egy asszony*], 115.

²⁴ Dominique Viart – Bruno Vercier: *La littérature française au présent*. Bordas, Paris, 2008, 79–81.

mája. Ernaux esetében azonban többről van szó. Nála ugyanis az egyéni, a személyes, éppen a tárgyyszerű nyelv és a transzperszonális én miatt, egyetemes, kollektív jelleget ölt. Az önéletírás tehát sokkal inkább ön-társadalmi-életírás, s így célja nem az identitás megteremtése, hanem a szüntelen átmenet identitás és alteritás között.

Emancipáció és intimitás

A gyermek- és ifjúkor nemcsak a kultúrához és a tudáshoz való hozzáférés társadalmi egyenlőtlenségével szembesítette Ernaux-t, de azzal a kollektív (családi és társadalmi) elhallgatással is, amely a szexualitást és a női test vágyainak kifejezhetőségét övezte az ötvenes-hatvanas évek Franciaországában. A 2016-os *Mémoire de fille* (*Lánytörténet*) e disszonanciáról ad pontos lát-leletet Annie Duchesne portréján keresztül. Otthonról és katolikus neveltetéséből életében először kiszabaduló, két hónapra nyári gyermekfelügyeletet vállaló Annie – Ernaux írásaiban és képzeletében csak az „58-as lánynak” nevezett fiatal nő –, megtestesíti azt a társadalmi anomáliát, amelynek jegyében csak bigott és szemellenzős válasz kínálkozik az ébredő nemiség megértéséhez. A könyv megfogalmazása szerint ő maga „olyan volt, mint valami anomália, a józan ész elleni merénylet, rendetlenség”, akit legjobban lenne elfelejteni, kitörölni az emlékezetből. „Én is el akartam felejteni ezt a lányt. Tényleg elfelejteni, ami azt jelentette volna, hogy nincs többé írni kedvem róla. Hogy már nem gondolom, hogy írnom kell róla, a vágyáról, a tébolyáról, az ostobaságáról és a göggyéről, az éhségéről és elapadt vérééről. Soha nem sikerült. A naplómban folyton előbukkannak »az 1958-as lányra« célzó mondatok. Könyvterveim közé húsz éve feljegyzem az »58-at«. Az örökösen hiányzó szöveg ez. Amit folyton elhalasztok. A megnevezhetetlen lyuk.”²⁵

De nem lehet elfelejteni, sőt e köré „a megnevezhetetlen lyuk” köré íródik minden intimitás. A vágy és szenvedély valódi (Ernaux szerint társadalmi) természetét kutató, tényszerűségükben zavaró témák, az osztályátlépés szegyenéhez képest új szegyenérzet, amely az 58-as lázadó, de emancipálatlan lány esetében még annak fájdalmas felismerését jelenti, „hogy a vágy tárgyaként büszkeség töltötte el”.²⁶ Egyébként a női test öntudatra ébredésének élménye Ernaux egész generációja számára ahhoz a Simone de Beauvoirhoz kötődik, akit az írói képzelet szimbolikusan az anyához láncol: „Egy héttel előbb halt meg, mint Simone de Beauvoir”.²⁷ *A lánytörténet* revelációról beszél a Beauvoir-könyv kapcsán: „1959 áprilisában elolvastam Simone de Beauvoir *A második nem* című könyvét [...]. Átmenetileg elhessegettem a reveláció szót,

²⁵ Annie Ernaux: *Lánytörténet* [*Mémoire de fille*, Gallimard, Paris, 2016], ford. Lőrinszky Ildikó. Magvető Kiadó, Budapest, 2020, 12–13.

²⁶ Uo, 96.

²⁷ Annie Ernaux: *Árulás* [*Egy asszony*], 161.

amely sok évvel később jutott eszembe, amikor újra magam előtt láttam, ahogy az ernemont-i lány sétál lefelé a gimnáziumba vezető úton, és mindenesetül olvasmányélménye hatása alá kerülve nyitott szemmel figyeli a világot...”.²⁸

Később a feminista lázadás sodrában sorra kerülnek elő a társadalmi tabukat feszegető, transzgresszív tanúságtételek: az abortusz (*Les armoires vides* [Üres szekrények] 1974; *L'événement* [Esemény], 2000), a kendőzetlen szexualitás (*Passion simple* [Egyszerű szenvedély], 1992, amelyből film készült 2020-ban), a betegségek (anyja Alzheimer-kórja, saját mellrákja) vagy az időszűk nő testisége (*Le jeune homme* [Fiatalember], 2022). Paradox ez az intimitás, nincs benne semmi túlradó, semmi duras-i. Míg Marguerite Duras a nyelvet szétvető érzékiséget a végletekig feszíti, ritmusa pulzál, elbájol, Ernaux objektíválja, leltárba veszi, tárgyiasítja az intimet, legyen az a legszemélyesebb szenvedély, a legtitkoltabb testi vágó, fájdalom vagy szegény, hogy ezzel kollektivizálja, azaz társadalmi dimenzióba helyezze, s kivonja az önéletírás vagy önfikció igazságának fennhatósága alól. Ezáltal válik az 58-as lány, az illegális abortuszon áteső lány, a családját szegélyelő lány története több ezer másik lány történetévé, kollektív emlékezetté. És így lesz az intimről szóló diskurzus politikai tett. Ernaux elkötelezett író.²⁹ Elkötelezett író az, akinek sikerül áttemelni, megmutatni, kimondani, azaz a nyilvánosság terében objektív helyet adni valaminek, amit a társadalom elhallgat, szegyejl, ignorál.

Dinamikus emlékezet

A kollektív és személyes közti „politikai” áttemelés – maga az átvitel mint az osztályátlépőnek egy egész életre szóló missziója – a személyes emlékezés és identitáskeresés par excellence helyeként számontartott irodalmat sem hagyja érintetlenül. Ernaux-nak a személyes helyett a környezet eseményeit regisztráló, „külső naplói” (*Journal du dehors* [Külső napló], 1993) és „etnoszövegei” – melyek írásmódjukban alig vagy egyáltalán nem különböznek a személyes emlékezetből építkező ön-társadalmi-élet-rajzoktól – szétfeszítik a hagyományos, az egyéni és szubjektív identitáson alapuló emlékezetirodalmat diszpozitíváját, mégpedig azáltal, hogy a társadalmi és kollektív emlékezetet a személyes szerves részévé teszik, sőt éppen ezt az elmozdulást regisztrálják. Láttuk, ugyanez történt a személyes emlékezet kollektívává írásakor is. Egy 2011-es naplójában Ernaux az önéletírást „üresnek”, „teljesen külsődlegesnek”, sőt „személytelennek” mondja, s hogy számára az önéletírás csupán külső naplóként képzelhető el, olyan fényképekkel, amiket nem mu-

²⁸ Annie Ernaux: *Lánytörténet*, 105.

²⁹ Annie Ernaux: *Nous percevons le politique à travers le social*. In Alexandre Gefen (ed.) *La littérature est une affaire politique*. Éditions de l'Observatoire, Paris, 2022, 100–110.

tatunk meg³⁰ – ahogy például az *Árulás*, az *Egy asszony*, a *Lánytörténet* vagy az *Évek* című könyvekben. Ernaux tehát dinamizálja a személyes és közösségi emlékezetmódokat, egyszerre szembesít az intim kollektív jellegével, az intim „extimitásával”, és megfordítva, az „extim” intimitásával, familiaritásával, például amikor feltárja a párizsi gyorsvasút (RER) (*La vie extérieure* [Élet kint], 2000) vagy az Auchan hipermarketek hétköznapi világát (*Regarde les lumières mon amour* [Nézd a fényeket szerelmem], 2014). De nem Debord szemüvegén keresztül láttat, nem a „spektákulum társadalmaként” néz e külső környezetre, nem egy baloldali kapitalizmus-kritika nevében, hanem résztvevőként, mint akinek nem kétséges, hogy ő maga is a „tömeg” része, hiszen – mint mondja – „létezni annyi, mint elveszni”, azaz „beleveszni” a tömegbe, ott önmagára lel. Ez az áttemelés sajátos stilisztikai megoldásokat eredményez, mint a már említett tényszerű írást. De a legfontosabb következménye az, hogy általa az emlék anyagszerűvé válik.

„Megmenteni valamit az időből, amelyben már soha nem leszünk”³¹

Meglátásom szerint a háború utáni francia társadalmat napjainkig feldolgozó monumentális *Évek* sikerének hátterében ez a többirányú dinamika áll: az emlékezetformák tudatos és klinikai feltárása, az emlékezet anyagszerűségének megteremtése a katalógusszerű, topográfiai jegyzékre emlékeztető írással, fényképekre való utalással, az egyes szám első személy harmadik személyné alakításával, amely az egyetlen lehetséges mód arra, hogy az „én” a kollektív emlékezet részévé váljon, hogy ne merüljön feledésbe, hiszen ahogy a könyv első mondata megfogalmazza: „Eltűnik majd az összes kép.”³² Alexandre Gefen az *Évek* kapcsán „múzeumszerűségről”, Ernaux szavait idézve „megmentésről”³³ beszél mint az irodalom új paradigmájáról: Ernaux a „gyűjtő”, aki Benjamin, Perec és Danilo Kis nyomdokaiba lépve enciklopédikus írásával valóságot teremt.³⁴ Nem az „én”, hanem a másik valóságát, kollektív és történelmi emlékezetét. Az *Évek* sikere azonban az írás sikere, az irodalom sikere. Mert a felsorolás, a végtelennek tűnő tételes listázás nemcsak az emlékezés objektiválását, nemcsak annak anyagszerűvé tételét, az emlék megmentését szolgálja. A litániaszerű, ritornáliaszerű írás magával ragadja, empatikus önfeledség állapotába sodorja az olvasót, lehetővé teszi számára – prousti reminiscencia – a hétköznapi jelentéktelen pillanataiban eltűnő idő megélését.

³⁰ Annie Ernaux: *L'Atelier noir* [Fekete műhely]. Gallimard, Paris, 2011, 100.

³¹ Annie Ernaux: *Évek* [*Les années*, Paris: Gallimard, 2008], ford. Lőrinszky Ildikó. Magvető Kiadó, Budapest, 2021, 253.

³² Uo., 7.

³³ Uo., 251.

³⁴ A. Gefen: *Réparer le monde. La littérature française face au XXIe siècle*, 237–243.